

Ēdene Ventas krastos

Laima Kalniņa, "Brīnišķīgās puķes". Mežabele, Ithaca, NY, 1995. 350 lp., 18 dol.

Tie, kas pazīst Laimas Kalniņas romānus un stāstus, zina, ka rakstniecība mīl rotaļāties ar paradoksiem, ievilināt lasītāju paša un autore atmiņu labirintos, atmodināt tieksmi minēt, prātrot vai pat (ak, šausmas) apšaubīt visiem labi zināmas un sabiedrībā pieņemtās patiesības.

Romāns ir rakstīts pirms apmēram 20 gadiem (žurnāls "Treji Vārti" to iespieda 80-to gadu sākumā). Tālab arī atradisim attiecīgi pieminētus laikmetīgus un zīmīgus robežstabiņus toreizējo Amerikas sadzīves ainu aprakstos. Tāpat arī prātā paturamas tā laika politiskās realitātes, gan pasaules, gan latviešu sabiedrības mērogā.

Romāna galvenā varone ir latviešu arhitekta ASV galvaspilsētā, autore pati, lai gan ne tik reāla, kā caurmēra lasītājs vēlētos automatiski pieņemt. Piektais lappuse autore mazmeitas zīmētajā ieloga starp puķēm un tauriņu ievietots obligātais aizrādījums par romānā tēlotajām personām, kuras "tādas, kādas tās šeit parādās", nemīt nekur pasaulē. Šeit būtiski ir augšminētā fraze pēdējās; ar juristes veiklību autore to izmanto, lai aplātu reālu jēlvielu ar iztēles mistisko mantiju. Šai jēlvielā iegādās pa īstam, reizumis pat pazīstamam cilvēkam. Nebūs grūti, piemēram, uzminēt draudzenes Aleksandras un rakstnieces Indras identitātes. Šo rindu rakstītāja, savukārt, labi pazīst tautieti Apsiti (81. lp.), kura tēls romānā krietni atšķiras no īstās patiesības, kaut arī pats notikums esot bijis autentisks. Dzīves un romāna patiesību attiecīgos samērus tēlos, kas pārstāv autore arhitektu biroja kolēģus un to dzīves (un sadzīves) biedrus, varam tikai minēt. Katrā ziņā vairāki no viņiem ir spilgti iezīmēti, reizumis pat ar karikatūrisku tipu iekrāsu, tomēr ticami pat bizarrākajās situācijās. Arhitektu biroja scēnārijs rakstniecei dod iespēju ne tik vien uzburt daudzās krāsainās personības per se, bet arī tās izmantot kā intelektuālus tramplinus autore psiholoģiskiem, filozofiskiem, teoloģiskiem un — vienkārši sadzīvīskiem prātojumiem.

Kad autore bija vēl maza, viņa ar brāli mēdza kavēties pie japāņu veikala loga Liepājas ostmalā. Retu reizi viņi iegāja veikalā un par 25 rūpīgi krātajiem santīmiem nopirka mazu turziņu ar it kā sakaltušiem stiebrēm. Uz turziņas iespiesti vārdi: "Brīnišķīgās puķes". Turziņas saturu ūdenī iekaisot, izplauka svešādi ziedi, zīmējās svešāda, mulsinoši maģiska pasaule. Tā ir pasaku pasaule, kuras patiesību autore uzskata par īstāku, nekā ikdienas no-

Autore nosauc Ādamu un Ievu par pirmajiem trimdiniekiem un Kainu par pirmo trimdinieku bērnu. Šeit visizteiktāk savijas mītu un reālāšu patiesības: Atmiņas par Ēdeni, kur atgriešanās nav iespējama, ir alegorija par zaudēto dzimteni. Mazs, salijis tīģerēns uzrunā Ievu senajā Kursas vārdā ("Cieņi, pagaidi mani!"), Ēdenes dārzā pie Ventas, tai maģiskajā aizlaikā, kad cilvēki un dzīvnieki sarunājās un "pasaulei vēl nebija ne draudu, ne ēnu". (24. lp.). Citreiz kāda jauna Ieva slepus satiekas ar savu Ādamu, kaut kur starp Abavu un Džūksti. Stingrajai mātei tā pārnes klēpi rudzupuķu — prombūtnes ataisnojumu. Gadus vēlāk, svešā zemē, rudzupuķu klēpis vecmāmiņai atgādina seno aizgadu brīdi.

Ja gribētu šim romānam dot visaptverošu raksturojumu, to varētu saukt par trimdinieces dienasgrāmatu. Tāpat kā ciltsmāte Ieva, tā arī daudzas mūsdienu sievietes, ieskaitot pašu autori, gan šķietami iedzīvojas un pat lieliski funkcionē ikdienas realitātē; taču atmiņas par zaudēto paradīzi ir turpat tuvumā, lai jebkuru neparedzētu mirkli ielauztos viņu apziņā un savdabīgi iekrāsotu notikumus un attiecības. Ievu ir daudz, tās eksistē dažādos laikos un vietās. Liepājā, Sidrabenē, Pēterpilī, Vašingtonā, visur eksistē plaisas, visur ir ļaudis, kas kaut kad bijuši sadalīti aizgājējos un palicējos.

Rakstniece pasaku patiesībā Ieva ir māte, ciltsmāte, kas kopā ar Ādamu un bērnu (Kainu) ir nedalāma ģimenes vienība, kur vēl palaikam iesaistīta Lilita, šeit nevis kā kārdinātāja, bet kā vecmāmiņa, pasaku teicēja, saikne starp zaudēto paradīzi un šodienu. Bet Ievai ir arī sava gara pasaule, atsevišķa no ģimenes realitātes. Šai pasaulē mīt Čūska — kārdinātājs, Lucifers, gaismas nesējs, apziņas paplašinātājs. Ar Čūsku autore iztēlē Ievai ir tikai garīgs sakars ("grēkā" viņa krīt tikai ar savu Ādamu). Taču katrā jauna atklāsmē, zinību paplašināšanā nes līdzīgu savas sekas — ne vienmēr vēlamas. Autore skaita vecos čūsku vārdus ("ai, spožais zobentiņi"), lai šodienas attiecībās vismaz šķietami paturētu to līdzsvaru, kas raskuroja mūsu senču dzīves ceļus.

Vēl ir arī neistā Ieva, darba biedrene čečiete Līna (Eva, Evalīna), ar mūžam mainīgu matu krāsu. Neista tādēļ, lai nesajauktu ar ciltsmāti Ievu, kas ir māte visām lietām. Līna ir māte tikai savai meitai, kura radās praktiska apsvēruma (labāka dzīvokļa) dēļ. Bet arī

Laima Kalniņa uzskata Jēkabu Janševski par vienu no saviem mentoriem, un, lasot šo romānu var redzēt, cik spēcīgi Janševska skatījums ir integrēties ar pašas autore skatījumu. Ir citēti un pieminēti vairāki rakstnieki (piem., Skalbe, Rainis, Sartrs, Rilke), bet Janševska klātbūtne citējuma neprasās, viņš tur vienkārši ir. Par citātiem runājot, 153. lp. atrodams kāda toreizējās Padomju Latvijas dzejnieka dzejolis; ko autore izmanto rietumnieku un austrumnieku laika jēdziena pretstatu ilustrēšanai. Citēt viņpusaizkara dzejarboņus kļuva turpat vai par modes lietu, taču autoru vārdus minēja reti, gandrīz nekad, ja konteksts (no šaipusviedokļa) nebija negatīvs. Intrigētājiem būtu ieteicams parakņāties 70-to gadu "Karogos" vai citās publikācijās un apgaismot mūs pārējos.

Laima Kalniņa raksta tā sauktajā apziņas plūsmas stilā, kur nav stingri nospraustu laika vai telpas robežu, bet notikumu sacība attēlota tā, kā tā notiek mūsu domu procesā. Lai gan daudzi lasītāji Kalniņas stilu dēvē par "modernu", vienā ziņā tas krasi atšķiras no vairuma šodienas, īpaši Latvijā rakstītās prozas. Lai gan tur pieminētas mūžvecās cilvēces temas, to starpā neiztrūkstot nedz seksam, nedz vardarbībai, pēdējie nav izcelti tā, lai lasītājs tiksmīnātos. Neatrast arī šodienas griezīgo riebumu radošo agresivitāti vai, gandrīz par obligātiem kļuvušos, "trīsstāvīgo" vārdu ekvivalentus.

Raksturīga Kalniņai ir vārdu un ideju spēle. Tā, piemēram, viesības koķetējot, tēlam acis lēkā mazas nebēdīgas lilitiņas, citur autore dēvē savas patvaļīgās dvēseles daļas par maziem jāzepiņiem. Zālāja stiebrī kļūst par zaļām čuskiņām, tradicionālie čeču ķīļķeni tīri antropomorfski pārvietojas no ikdienas tauku viras blakus tradicionālajam svētku vērsa cepetim. Šo spēli lieliski papildina mākslinieka Džona Zotu (John F. Zottu) ilustrācijas. Viens no visasprātīgākajiem zīmējumiem ilustrē arhitektu biroja darbinieku ekskursiju uz puspabeigto Metro centru, kur attēlots Hamelinas žurku bars aizsargķiverēs uzmanīgi laipojot pa neiebetonētās telpas stalažām.

Kas ir tā viela, kas ļauj uzplaukt brīnišķīgajām puķēm, kas tās visas vieno, vaicā rakstniece un pati atbild: "...ja tā nevar būt mīlestība, tad vismaz lai tā būtu cilvēcība...". Šis vēstījums varēja būt vispārinošs pirms divām dekadām, kad tas tika rakstīts. Starplaika notikumu sakarībā vēstījums ir kļuvis tiešāks, būtiskāks. Tikai cilvēcība varēs uzbūvēt ceļu uz zaudēto Ēdeni.

NORA KŪLA

...kādu patiesību. Notikumu attēloju-
mā viņa vadās no tā, kā lietām "vaja-
dzētu būt bijušām" (301., 302. lp.). Ši
pasaku pasaule ir temu un alegoriju
mozaika, kur gandrīz vai geometriski
precīzi nostatītas attiecības pēkšņi
izmainās, aizplūst, pārlec laika, telpas,
mitu un reālītātes robežas.

Mītu jomā vienlaicīgi valda Vecās
derības stāsts par Kainu un Ābelu, kā
arī divi senie trīsstūri: Ieva-Ādams-
Čūska un Ieva-Ādams-Lilita. Nav ne-
jaušība, ka Kaina vārds nozīmē labības
stiebru, bet tā tēlojums šai romānā
izplaukst no japāņu turziņas stiebrēm.
Kaina tēls seko autorei pasaku patie-
sībai: viņa vienkārši nevar pieņemt
domu par Kaina ļaunumu, par Bībelē
attēloto brāļu naidu. Liela daļa Kaina
temas vijas tieši ap Kaina bērnību, ap
Ievas mīlestību uz pirmdzimto bērnu,
kas simbolizē pārlaicīgās mātes un
bērna attiecības. Jāpiemin, ka latviešu
lasītājam, pamatā zemnieku pēctecim,
ir grūti iedomāties, ka Ābela (kā vārda
nozīme ir "šķitums") upurjēra smarža
varētu Tam Kungam patikt labāk par
graudu un augļu ziedokļa dūmiem.
Varbūt Bībelē ir ieviesusies kļūda,
prāto autore. Sena teika vēstījot, ka
engelis Miķelis ir mācījis cilvēcei,
sākotnējiem nomadiem, zemi kopt;
loģiski nomadu simbolizētu vecākais
brālis. Bez tam grieķu valodā "kainos"
nozīmē "nesens, jauns".

"Un vai tie nav klejotāji, nomadi —
stepes cilts, kas posta darbīgā zem-
kopja lauku un namu? Vai slepkavas
zīmi pierē nenes klaidonis, staigātājs,
nevis čaklais zemes rūķis?" (66. lp.).
Šis jautājums nav tikai filozofisks
prātojums, tas sevi ietver gadsimtiem
gruzdošu metaforisku lādiņu.

Pasaku patiesībā tiek risinātas arī
brāļu attiecības abu brāļu Rugāju
likteņos. Pirmā pasaules kara laikā un
pēc tam Pēterpilī un (varbūt) Rīgā. Arī
viņi ir Ādama un Ievas bērni.

Viņa ir zaudējusi savu dzimto Prāgu,
to Prāgu, kas eksistēja pirms okupan-
tu nomadu ordām. Neista varbūt tā-
dēļ, ka viņas sāpes, vēlmes, iecerēs
izrādās par sīkām, lai būtu pārlaicīgas;
Evas ārpusģimenes intereses ir ievir-
zītas tīri miesīgā plāksnē. Trimdas
tema tiek risināta epizodiskās saskar-
smēs ar dažādu tautību klejotājiem:
sarunas ar vendu, vlahu, albāni ievir-
za autori filozofiskās pašsarunās par
trimdas temu.

Darba biedru ikdienas un nedienas
ir notēlotas ar labsirdīgu humoru. Dar-
binieku un reizēm viņu ģimenes locek-
ļu ir ļoti daudz, pārāk daudz, lai ik-
viens izceltos ar savu seju. Bez Līnas
interesants tips ir Dotija, kuras no-
šņurkusī "arējā čaula" nekādi nesa-
skan ar staltā sāplēča vīra portretu.
Tieši Dotijas puķainie hipiju stila
brunči kļūst par signālu rakstnieces
smadzenēs, kas liek krustoties divām
pretējām idejām: japāņu brīnišķīgās
puķes un otrā mirklī doma par Kainu
un Ābelu.

Vispār sievietes šai romānā ir iezī-
mētas spilgtiem vilcieniem; pat ne-
daudz pieminētās, kā pret darbinie-
kiem uzkasīgā un uz bezcerīgu objek-
tu kaislības apsēstā sekretāre Mērija,
rupjmutīgā Stella un kolēģu sievas
Greise, Kēte un Sīlija. No vīriešiem,
turpretī, izceļas Miķelis, sieviešu
"magnets", kura personīgā ticība tam
neatļauj strādāt pirms pusdesmitiem
no rīta. Lai gan galvenais projektētājs
Larijs un viceprezidents Tedis ir ie-
zīmēti diezgan raksturīgi un spēcīgi, ir
grūtāk atšķetināt zinātniecības (scien-
tology) apsēsto Renē, garo, mazliet ne-
vīzīgo "staigājošo enciklopēdiju" Dže-
raldu, sapņaino prātotāju Kameronu.
Arī nejaukā priekšnieka Rosko Zivs
bieži pieminētais reizē traucējošais, ko-
miskais, mazliet draudošais tēls liekas
miglaināks nekā vienīgo reizi pieminē-
tais sievas Hildas Zivs raksturojums.

gas, glaukomas saeestas acis piemiedzis, ķemzāns bez skaudības – kā neredzētu paradīzes putnu – uzlūko

žas zaļganās, neredzētās naudaszīmes un vairākkārt piekodinājis ātri vien izvākties ar labu, iesēdās

un ķemzāns satrūkstas. Biktstītāja ir sievišķis savalkātā virsvalkā.
– Aizmidzis esi, val! Te

suņuks Kancis (kaimiņu dēlens, kas mazo radibīņu atnesa, neizrunāja burtu «r», tā arī palika – Kancis)

uzbūvēs dižu, sevīš cieniņu namu?
Prātuļodams un purpīnādams, protēzi kā kleperis

galam – Buņģis parausta plecus, un mašīna straujā rāvienā pazūd aiz pakal- na.■

Grāmata

Tā «nepieklājīgā grāmata Bībele»

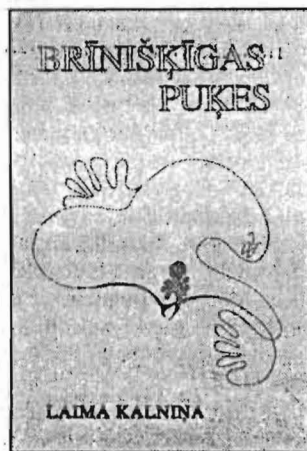
Aija Lāce

Laima Kalniņa. *Brīnišķīgas puķes*. Romāns. Mežābele, Itaka ASV, 1995.

Pavēlu – ar divu gadu nokavēšanos – Rīgu sasniedzusi Itakā izdotā Laimas Kalniņas grāmata *Brīnišķīgas puķes*. Rakstījums par to šķīstu novēlota, ja pie jauniegūtajām grāmatām to šomēnes nebūtu atzīmējis arī Karogs.

Būtu liekulība sacīt, ka trīmdā labi pazīstamo, cienīto rakstnieci, J. Jaunsudrabiņa balvas laureāti, pazīst visa Latvija. Nepazīst vis. To pašu visiem zināmo lemeslu dēļ. Un arī *Brīnišķīgas puķes* izlasīs tikai tie, kam tās, ar baložu vai citādu gaisa pastu atceļojušas, pašas iekritis klēpi.

Laimai Kalniņai (toreiz Jagarai) pirmskara Latvijā knapi izdevās pabeigt ģimnāziju Liepājā – rakstveida avoti pauž, ka ziņa par kara sākšanos saņemta ģimnāzijas beigšanas sarīkojumā. Tad – ceļš uz Rīgu, Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāti, alzsākot studijas, kuras nobeigt iznāc jau kara lalka Vācijā. Pēc

tam – ceļš uz ASV, arhitektes darbs, pašai sava biroja vadīšana, uzņemšana Amerikas Arhitektu apvienībā. To varētu neminēt, taču, lasot romānu, nākas piedomāt pie tā, ka autorei ir ne vien emocionāli tēlojoša, bet arī eksakti analizētspējīga galva uz pleciem. Laima Kalniņa raksta kopš 1970. gada, ir vairāku romānu un izprozas krājumu autore.

Lasot *Brīnišķīgas puķes*, nāk prātā J. Roziša *Kuņģis dēls* – arī L. Kalniņa darbu krāšņo ar papildu dimensiju – ieviešot gargaru laika vertikāli, kuras sākums ne vairāk, ne

mazāk kā no Ādama un levas. Modernais romāns kā vienmēr – pats ar savu vēju –, nemaz nav tik viegli orientēties neplespiestajā, it kā nevērigajā, samētātībā, kur telpiskie cikcaki mijas ar lalka pārlēcieniem, cits citam vīrsū slāņojas vienādi vai vienādas izcelsmes personu vārdi, radot savdabīgu personāžu tipveidīgumu un caurvijumu ne vien laikā, bet arī telpā.

Ļoti interesants šķīta Ādama un levas tēmas un leģendas par Kainu un Ābelu šķetinājums ar alzraujošiem atradumiem autore norādītu skaidrojošo vārdnīcu tulkojumos un negaldātiem tērnas atvasinājumiem.

Nonākusi līdz atklājumam, ka viens no vārda *čūska* simboliskajiem skaidrojumiem ir *nevērta vai nodevīgs cilvēks*, L. Kalniņa raksta: «Hm,» es spriežu, «nav domājams, ka Ievu, Ēfu, Hevu, Havahu būtu varējis iekārdināt bezkājains rāpulis ar pagarinātu ķermeni, indīgiem siekalu dziedzēriem un rievotiem augšžokļu ilknēm. Parelzā nozīme būs otrā – Čūska acīm redzami būs bijis nevērta cilvēks.»

Arī Ādamam bez bībeliskā apgalvojuma par Ādamu kā pirmo cilvēku atrodas vēl

otra simboliskā nozīme – levas. Modernais romāns kā vienmēr – pats ar savu vēju –, nemaz nav tik viegli orientēties neplespiestajā, it kā nevērigajā, samētātībā, kur telpiskie cikcaki mijas ar lalka pārlēcieniem, cits citam vīrsū slāņojas vienādi vai vienādas izcelsmes personu vārdi, radot savdabīgu personāžu tipveidīgumu un caurvijumu ne vien laikā, bet arī telpā.

Un ar skumji Ironisku asprātību izskan autore seclnājums: «Tev tiešām nelaimējās, Ieva. Tas, kas tevi valdzināja, nebija tevis vērts, un tavam Ādamam netrūka cilvēcisku vajību.»

Vēl negaidītāks ir atklājums, ka «var gadīties, ka mazais Kains nemaz nebija cilvēkbērns, bet čūskulēns». Taču – Ieva savu pirmdzimto nosauca par Kainu, «jo tā mēs saucam labības stiebru» (pēc senas ebreju teikas). Tēvs māca Kainam kopt zemi, audzēt labību, un autorel pamazām leģenda apvēršas otrādi, nonākot pie domas, ka diez vai zemes kopējs maz spējīgs būt brāļa slepkava, brāļa, kurš savukārt ir klejotājs, nomads, un kura vārds Ābels pēc kāda skaidrojuma nozīmē *šķītums*. Bet *kainos* grieķu valodā nozīmē *nesens, jauns*, kas liek domāt par Kainu kā jaunāko brāli un Ābelu kā darbigā zemkopja lauka un nama postītāju. Slepkava un upuris apmainās vietām.

Ādama, levas, Kaina, Ābela līdziniekus rakstniece atrod paaudžu paaudzēs, viņas fantāzija, zināšanas un atmiņa piesauc gan Pēterpils re-

ālūcijas laiku, gan brīvības cīņās un Latvijas valsts dibināšanu, gan pašas bērniecā skatīto Kurzemi un arī pat *Prāgas pavasari*.

Inversija seko inversijai, Ābela un Kalna mīkla izskaidrojama abējādi, un par galveno romānā kļūst *vecākā dēla problēma*, jo izrādās, ka visiem vecākajiem bērniem piemīt spēja būt valdonīgiem, pašapzinīgiem. Un atkal jautājums – vai tāds bija Kains? Piedevām – *vecākie bērni* ir arī visi tēlotājs ģībīgās šodienas publikas pārstāvji.

Gar acīm zib istā Ieva, neistā Ieva, Evalīna, Ādams, Josīps, Lilīta – Ādama māte – kārdinātāja, kas transformējas par ciltsmātes gudrības un pieredzes tālāknesēju tēlu, atmiņas pārnesēju, pavisam konkrēti saistot šodienas mazbērnus ar pagātnē palikušo pirmskara Kurzemi. Romāns tiecas savienot ne vien laikus, bet arī telpu, līdzīgi tajā pieminētajai pasaules izcelšanās blīkšķa teorijai aptverot arī *izsprāgušās* dažādo tautību šjakatas. Pieminētais japānis, čehs, albānis, rumānis, persietis un vēl citi gan arī liecina par to, kāda ir Amerika un kas ir amerikānis.

Rakstnieces es, kas vienkārti un neliekuļoti nes Lai-

mas vārdu, ikdienas vide ir arhitektu birojs, kurā satiekas viss šīs pasaules asiņu raibums; nīrb raksturi, attiecības, rotaļīgā vieglumā izizmējas sakarības, ironija un atjautīgas vārdu spēles; darbs, māja – dižproblēmas ap nebeidzamo plastmasas plēvi un mīļāko mešana jūrā – tie nieki vien, «gadsimts klumburo uz priekšu kā ar grezliem ratiem – prāts un jūtas izšķīrušies – viens kopj dārzu, otrs gana aitas, ja satiekas, tad tik pa svētdienām».

Alegorijas tīljas ar reālistisklem notikumiem, izdzīvotais – ar spēlētās kāras fantāzijas pretrunu pilniem jaunatklājumiem.

Viegli nav. Viegli nav rakstnieces piesauktajam caurmēra lasītājam. «Vai viņam ir patīcis?» jautā autore. Nav viegli orientēties, nepazīstot vidi, vismaz ar pirmo lasīšanas reizi, kaut arī līdzrauj valodas plūdums, azarts un rotaļīgie asociāciju zibšņi. Varbūt – nav jāmeģina spēli līdz spēlēt, bet tajā noraudzīties no malās vēsu prātu, ja vien izdodas atrast kādu neizšķaidījušos pasauli par pamatu sev zem kājām. Ja vien viss, viss nav palicis par karti, «kurā domīgi jānorauģas starp Abavu un Džūksti».■